

Ege Coğrafya Dergisi, 22/2 (2013), 77-90, İzmir
Aegean Geographical Journal, 22/2 (2013), 77-90, İzmir—TURKEY

KAFKASLAR'DAN SÜRGÜN BİR TOPLUMUN BİTMİYEN GÖÇÜ: ÇANAKKALE'DE AHISKA TÜRKLERİ

*Unending Migration of a Deported Community from Caucasia: The Case of
Meskhetian Turks in Çanakkale*

Selver ÖZÖZEN KAHRAMAN & Aydın İBRAHİMOV

Onsekiz Mart Üniversitesi Coğrafya Bölümü
sozozen@comu.edu.tr
aibrahimov@comu.edu.tr

Abstract

Meskhetian Turkish community is a stateless minority deported by Stalin from Meskheti-Javakheti to the Central Asian Republics of Kazakhstan, Kyrgyzstan and Uzbekistan in 1944. They were affected negatively by the Gorbachev's liberal policies of glasnost' and perestroika. Today, roughly 350.000 to 400.000 Meskhetian Turks live in nine different countries including Azerbaijan, Georgia, Kazakhstan, Kyrgyzstan, the Russian Federation, Turkey, Ukraine, Uzbekistan, and the United States. The present living conditions of the Meskhetian Turks vary significantly according to their place of settlement. It is estimated that there are more than 40.000 Meskhetian Turks living in Turkey. Approximately half of them has received Turkish citizenship. In this article, we focus on the questions of integration of Meskhetian Turks in Çanakkale, one of the provinces of Turkey where Meskhetian Turkish community live. The results indicate that the major problems facing most Meskhetian Turkish communities in Turkey are economic and that they are relatively closed community.

Keywords: Meskhetian Turks, integration, deportation, Çanakkale.

Öz

Ahıska Türkleri, 1944 yılında Stalin tarafından Sovyetlerin Mesheti Bölgesi'nden Kazakistan, Kırgızistan ve Türkmenistan'a sürülen vatansız bir azınlıktır. Gorbaçov'un liberal politikalarından (perestroika ve glasnost) da olumsuz etkilenen bu topluluğun tarihi göç ile şekillenmiştir. Günümüzde, toplam nüfusu yaklaşık 350-400 bin olan Ahıska Türkleri, dünyanın dokuz farklı ülkesinde yaşamaktadır (Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya, Türkiye, Ukrayna, Özbekistan ve ABD) ve yaşam koşulları yaşadıkları yerlere göre farklılık göstermektedir. Türkiye'de 40.000'den fazla Ahıska Türkünün yaşadığı tahmin edilmektedir. Bunların yaklaşık yarısı Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmuştur. Bu çalışmada Ahıskalı Türklerin göç özellikleri ele alınmış ve Türkiye'de yerleşikleri illerden biri olan Çanakkale'de, Ahıskalıların Türk toplumuna entegrasyonu konusuna odaklanılmıştır. Araştırma bulguları, Ahıska Türklerinin en önemli sorunları ekonomik sorunlar olduğunu ve kendi içinde kapalı bir topluluk özelliğini koruduklarını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Ahıska Türkleri, entegrasyon, sürgün, Çanakkale.

Giriş

Ulusal sınır siyasetinin uluslararası siyasete dönüştüğü noktada, gerçekleştirilmek istenen etno-siyasi faaliyetler azınlıkta kalan grupları göçe zorlamaktadır. Özellikle Kafkaslar bölgesinde egemen olan SSCB'nin sınır politikaları kitlesel göçlere neden olmuştur. Kafkaslar bölgesinde çok sayıda etnik grup (50 den fazla ulus) dar bir alana (400 bin km²) sıkışmış ve savaş dönemlerinde bölgedeki egemen devlet Rusya'nın Kafkasları istilası (18.-19. yy) ve II. Dünya savaşında Nazilerle savaşı sırasında bölgedeki uluslara güvenmemesi neden ile onları ya göçe zorlamıştır. Rusya'nın sınır politikaları Çeçenler, Volga Almanları, Kumuklar, Kırım Tatarları, Balkarlar ve Ahıskalılar gibi küçük etnik grupların kitlesel göçüne neden olmuştur.

II. Dünya Savaşı döneminde SSCB yönetiminde ortaya atılan “*güvenilmeyen ya da cezalandırılmış uluslar*” (Tusutsiyev, 2006: 28) yaklaşımı hayata geçirilmeye başlamıştır. Bu tanım SSCB'de 1980'li yıllarda muhalif aydınlar tarafından kullanılmıştır. Bu kavram içerisine anavatan dışında yaşayan miller de dâhildi. Ahıska Türkleri söz konusu düşüncenin ilk örneklerinden biri olmuştur.

Ahıskalılar sürekli göç etmek zorunda kalan bir toplum olmakla birlikte genel olarak üç büyük göç yaşamıştır: (i) Meshetya'dan diğer bölgelere göç, (ii) Fergana'dan göç, (iii) Türkiye'ye göç. Bugün Ahıska Türkleri, Rusya, Ukrayna, ABD, Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan'a kadar geniş bir coğrafyaya dağılmışlardır.

Günümüzde Meshetlerin tahmini sayısı 250.000'dir. Eski Sovyet Birliği'nin sekiz cumhuriyetinde 4.264 yerleşim yerinde küçük topluluklar şeklinde yaşamlarını sürdürmektedirler. Rusya'da (Krasnodar ve Stavropol eyaletleri, Boronyej ve Orlof illeri, Kabarda Balkar ve Çeçenistan Cumhuriyetleri) Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan, Moldova ve Ukrayna'da yaşarlar (Aslan, 1995). Rusya'da Krasnodar bölgesinde, Ukrayna'da, ABD'de, Azerbaycan'da (Bakü, Haçmaz, Nabran, Naftalan, Gebele, Ağcabedi, İmişli, Bilesuvar, Sabirabad, Oğuz ve İsmayılı bölgelerinde) Özbekistan'ın Fergana vadisinde, Kazakistan'da ve Kırgızistan'da yaşarlar (Gurbanov, 1990: 212-230). Çeşitli

kaynaklarda Ahıska Türklerinin sayısı ile ilgili farklı rakamlar verilmekle birlikte toplam resmi bir veriye ulaşmak imkânsızdır.

Anavatanları dışında birçok coğrafyada bulunan bu topluma farklı isimler verildiği için terminolojik açıdan bir karmaşa söz konusudur. Rusya'da ve Sovyet biliminde Ahıskalıların yaşadığı bölgelere *Mesheti*, Ahıskalılara da *Mesh* adı verilir. Bu nedenle bu bölgede yaşayan Türklere ise *Mesheti Türkleri* denilirdi. Türkiye'de ise Ahıska Türkü denilmektedir. Bu isim sadece Türkiye'de kullanılmaktadır. Bu nedenle çalışmamızda iki isim de kullanılmıştır.

Bu çalışmada bugün dünyanın pek çok ülkesine yayılmış olan Ahıskalıların anavatanları, göç alanları, Türkiye'ye gelişleri ve Çanakkale'nin Kepez beldesinde yaşayan yaklaşık 370 Ahıskalının Çanakkale'deki sosyo-ekonomik özellikleri ve kimlik aidiyetlerine ait görüşleri değerlendirilmiştir.

Ahıska Türklerinde Anavatan ve Kimlik

Ahıska (Meskhetya-Cevahet=Samsthe-Cavaheti), Gürcistan'ın güneyinde 6.413 km²lik alan kaplayan kültürel ve coğrafi bir bölgedir. Burada altı ilçe (Ahıska-Akhaltsikhe, Adigön-Adıgeni, Aspindza, Borcom-Borjomi, Ahilkelek-Akhalkalaki ve Ninotsminda-Bogdanovka) ve 250 köy bulunmaktadır. Ahıska bölgesi, Acaristan ile Tiflis arasında, Türkiye-Ermenistan sınırının kuzeyinde, Türkiye'nin kuzeydoğusunda dağlık alanda sınıra 15 km mesafede yer alır. Gürcistan'da bu alana Meshetya adı verildiğinden buradaki halk da *Mesheti Türkleri* olarak adlandırıldılar (Şekil 1).

Marr'a göre, Gürcüler Kura nehri havzasının yukarı kısmında yaşayan topluma Meshet, bu bölgeye Mesheti (Meshetlerin ülkesi) adını vermişlerdi. Gürcü ve Ermeni topraklarında Hristiyan kilisesinin etkisinin yükselmesi ile Ermeniler ve Gürcüler önce din, sonra dil ve etnik açıdan arada kalan ülkeleri etkileri altına alarak Meshetleri Gürcüleştirmişlerdi. Daha sonra Meshi dili Gürcü diline dönüşmüş ve Gürcü dilinin bir şivesi haline gelmiştir. Bu şiveyi konuşan Gürcülere Mesheti adı verilmiştir. Marr'a göre, Ermenilerle Meshiler birbirlerini etkilemişlerdir. Hem Ermeni hem de Meshi dillerinde bazı ortak kelimeler bulunmaktadır. Gürcü dilinin de Mesheti şivesinde oldukça çok Arapça ve Farsça kelimeler

vardı. Yazar, bunun açıklamasını Meshetlere olan Müslüman kültür etkisinde aramış ve Meshet bölgesini Gürcistan'da bir kültürel birim olarak tanımlamıştır (Rafatov, 1996: 3-8). Ancak burada özerk siyasi yaşam için her türlü şart vardı. Örneğin 9. ve 10. yüzyıllarda Gürcistan'dan farklı olarak Mesheti bölgesinin hukuki kanunları ve orduları bulunuyordu. Nitekim Avşar ve Tunçalp (1995: 20) de Ahıskalıların Tatar Türklerinin Güney Meshetya'da yaşayan bir kolu olduğunu, Kafkaslarda yaşayan hiçbir toplumun sonradan Türkleşmediğini, ancak 16. yüzyılda Osmanlı egemenliğine geçişle birlikte İslamiyet'i kabul ettiklerini belirtmektedir. Marr'a göre, Mesheti'nin Müslümanlığa geçmesi uzun zaman almıştır. İslam kültürünün etkisi alansal değil, sosyal bir olaydır. Örneğin, önce Mesheti soyluları İslamiyet'i kabul etmiştir. Meshetler genel olarak o dönemde Kafkasya'da en gelişmiş topluluklardan biri idi. Osmanlı devleti 1635'de bölgenin merkezi olan Ahıska kentini almış ve Meshetiye yöneticileri Osmanlı'nın egemenliğini kabul etmiştir. 1744'de özerklik kaldırılmış ve Meshet bölgesi doğrudan Türk yönetimine tâbi olmuştur (Rafatov, 1996: 10).

Şekil 1. Ahıska bölgesinin coğrafi konumu

Figure 1: Geographical location of Meskethian region

Rus İmparatorluğunun diğer ulusları gibi Meshetlerin kaderi de 1917 Ekim Devrimi'nden sonra köklü bir şekilde değişmiştir. Yeni bir devlet modeli kurulurken olumlu ve olumsuz değişimler yaşanmıştır. Müslüman toplulukları bir araya gelerek kendi sorunlarını çözmeye çalışmışlardır. Örneğin, Abastuman'da yapılan Müslüman kurultayında Acaristan, Ardahan, Ahıska ve Ahilkelek bölgeleri Kars vilayeti ile birleştirilerek

Müslümanları bir idari birimde toplama kararı alınmıştır. Müslümanlar kurdukları askeri birliklerle uzun süre Mesheti bölgesinde iktidarı ellerinde tutmuşlardır. 1919'da Kars'ta Mesheti bölgesini Gürcistan'dan koparmak için Güneybatı Kafkas Hükümeti kurulmuştur. 1921'de Türkiye-Gürcistan arasında sınır anlaşması imzalanmış ve 1923'de Kafkasya komünist yönetimin kararı ile Meshetlere Azeri kimliği verilmiştir. Kitlesel bir şekilde Gürcü soyadları Azeri soyadları ile değiştirilmiştir. Eğitim ve kültür hayatı Azerbaycan'a bağlanmış ve tüm parti ve idari yönetim ile eğitim kadroları Azerbaycan'dan temin edilmiştir. 1920'lerde okullarda Azerbaycan Türkçesi ile eğitim verilirken, 1930'lu yılların başında eğitimin Gürcüce yapılması girişimi olmuştur (Rafatov, 1996: 8-12).

Neden Meshetler kapalı bir toplumdur? Belki de eskiden yaşanmış olaylar nedeni ile onlarda bir etno-kültürel değişim yaratmıştır. Belki de bu sürgün (deporte) edilmenin sonucudur. Mesheti Türklerinin kökleri ile ilgili çeşitli hipotezler vardır. Bunlar Osmanlı köklerinden Gürcü soyuna kadar uzanmaktadır. Aslan (1995), Ahıska Türkleri kitabında iki versiyondan söz eder: (i) Mesheti Türkleri Türkleşmiş Gürcülerdir, (ii) Gürcüleşmiş Türklerdir.

Rafatov'a (1996:10) göre ikinci model imkânsız bir teoridir. Rafatov, Marr'ın yaklaşımını daha doğru bulmaktadır. "*Kafkasya Nüfusunun Kavimleri*" (1920) kitabında Marr'a göre Ahıskalılar kimsenin torunu değiller, Ahıskalılar bu bölgenin aborjin (asıl yerli) ulusudur. Bunlar bu bölgeye Mesheti ya da Ahıska ismini vermişlerdir.

Tiflis İlinin Nüfus Tasviri adlı resmi belgede (1870) ve Tiflis'te 1896'da basılan Trans-Kafkasya bölgesi nüfus sayımında (1886) Meshetler Gürcü Müslüman ya da Sünni Gürcü olarak kaydedilmiştir. Müslüman kelimesi Gürcülerde düşman ya da yabancı (Tatrevi) kelimesi ile Meshetlerde de Gürcü kelimesi Ortodoks Hristiyan kelimesi ile eş anlamlı kullanılmaktadır. Müslüman Meshetler Gürcülüğü kabul etmemekle birlikte kendilerini "*Türk*" yerine "*Yerli, Ahıska Türkü ya da Azerbaycan Türkü*" olarak tanımlamaktadırlar. Bununla birlikte Meshetlerde Gürcü zihniyeti uzun süre devam etmiş, hatta 20. yüzyılın başında kendilerini Acar Türkü, Gürcü

Türkü ve bazen da Gürcü Müslümanları olarak tanımlamışlardır.

İlerici Gürcü aydınlar için Mesheti bölgesi vicdani olarak kapanmayan bir yara iken, Gürcüler için Meshetler Gürcistan'ın en ağır dramatik döneminde vatanlarına ihanet eden topluluk olarak algılanıyordu (Rafatov, 1996: 12-13). Bu da Meshetlerin kendilerini kapatmasına ve Osmanlıda görülmeyen Gürcülükten uzaklaşma (*degeorgianization*) sürecinin yaşanmasına neden olmuştur. Yani Türkleşme değil, kendilerinde kapanma süreci başlamıştır. Marr'ın bu konudaki tespiti “*Türkleşme sürecinde donan Gürcüleşmiş Meshetler*” şeklindedir. Gerçek Gürcüler için Meshetler “*Tatrevi*”lerdi. Yabancı ve Tatar anlamına gelen Tatrevi adı 19. yüzyıl resmi Rus kaynaklarında ve Gürcüler arasında Güney Kafkasya’da yaşayan Türkler için kullanılmıştı (Marr, 1934: 26). Günümüzde de Gürcüler Azerileri Kafkas Tatarı olarak adlandırmaktadır.

Kafkasların Etno-Siyasi Tarihi Atlas'ındaki 1926 Kafkasya Etnik ve Milli İdari Haritasında, Ahıska Türklerinin yaşadığı bölgede yaşayan etnik grup Azerbaycan Türkü olarak isimlendirilmiştir. Aynı atlasın Kafkas Uluslarının 1937-1949 yılları arasında zorunlu etnik göç (sınır dışı etme: deportation) haritasında aynı bölgede yaşayanlar Mesheti Türkleri olarak adlandırılmıştır (Tsutsiyev, 2006: 27).

Ahıska Türkleri genel olarak öznel nedenlerle birkaç akıma bölündüler. Ahıskalıların tümü adına konuşan pek çok kesim bulunuyordu ve bu da negatif bir sonuç doğurdu. Ahıska Türklerine ait birkaç merkez kuruldu. Bunlar [Almatı (Kazakistan), Bakü (Azerbaycan), Bişkek (Kırgızistan), Krasnador (Rusya), Ankara (Türkiye)] ve diğerleridir. Ahıskalıları açısından, farklı ideolojik akımdan söz edilebilir:

1. Kendilerini Osmanlı'nın bir parçası olarak görüp, tarihi vatan Türkiye'ye dönmeyi savunanlar,
2. Kendilerini Gürcü Müslüman olarak kabul edip, Gürcistan'a dönmeyi savunanlar,
3. Kendilerini Mesheti (Ahıska Türkü) olarak tanımlayıp, anavatanlarına dönmeyi savunanlar.

Tüm bu verilerden “*Ahıskalılar kimlerdir?*” sorusu

ortaya çıkıyor. Etnisite (etnik yapı) araştırmalarında kabul gören görüş içten bakıştır. Buna göre, Gürcülerin topraklarında yaşadıklarını kabul etmekle birlikte 250.000 kadar Ahıskalı kimliğini Türk olarak tanımlıyor. Ahıskalıları kendilerini ya Azerbaycan Türkü ya Mesheti Türkü ya da Türk (Anadolu Türkü), nadiren de kendilerini Gürcü olarak tanımlamaktadırlar. Azerbaycan Türkü kavramı Meshetlere 1923'de verilmişti. Azeriler Ahıskalıları benzemekle birlikte, kültür, düşünce, ağız ve fiziksel antropoloji bakımından uzaktırlar. Dini bakımdan Azeriler Şii, Meshetler ise Sünni'dir. Eskiden Ahıskalıları kendilerini “*Yerli*” olarak tanımlarken, günümüzde “*bizim insan*” “*bizim millet*” “*bizden*” gibi kavramlar kullanıyorlar. Kendilerine Türk derken yalnızca Mesheti'den çıkan Türkleri kastediyorlar. Örneğin, Hemşinliler de 1944'de Gürcistan'dan deporte edilip, küçük gruplar halinde Kazakistan ve Kırgızistan'da yaşamaktadırlar. Günlük yaşamda Ermenicenin eski versiyonu olan Hemşin dili ile nadiren Türkçe kullanıyorlardı. Resmi olarak onlar da kendilerini Türk olarak tanımlamaktaydı. 1975 yılı köy nüfusu kayıtlarına göre anadili Ermenice olan 24.000, Türkçe olan 15-20.000 Müslüman Hemşinli bulunmaktadır.

Ahıskalıların dilleri Türk dilinin Doğu Anadolu diyalektine ait olup, çağdaş Türk dilinden farklıdır. Konuşma dilinde Türkçede bulunmayan sesler ve Mesheti kelimeler vardır ve fonetiği de Meshetidir.

Burada enteresan bir konu da, SSCB nüfus kayıtlarına göre, Türkçe konuşan her etnik gruba milli kimlik verilmesidir. Örneğin, Özbek Türkü değil Özbek ulusu, Kazak Türkü değil Kazak milliyeti, Azeri değil Azerbaycanlı vb. Bir başka ifadeyle, her bir Türk grubu bir ulus olarak tanımlanıyordu. Söz konusu tanımlamalar nüfus cüzdanlarına da kaydedilmişti. Tek istisna ise Ahıskalarda görülmekteydi. Onlar etnik kayıtlarda Mesheti Türkü olarak tanımlanmıştı. Diğer bir ifade ile Sovyet yönetimi, onların etnik kimliğini korumaktaydı. Bir taraftan sürgünler, diğer taraftan Türk kimliğini koruyan bir *pozitif ayrımcılık*. Buradan bir sonuca varılacak olursa, Sovyet milli siyasetinde, Ahıska Türklerinin asimilasyonu genel olarak söz konusu değildi. 1940'lı yıllarda Ahıskalıları Azerbaycanlı kimliğine geçmesi teklif edilmiş, onlar ise büyük çoğunlukta bu öneriyi geri çevirmişlerdi. Bu durum Ahıskalıların tarihçesi,

uzun yıllar sosyal çevre ile kopuk bir şekilde yaşamaları, devlete kırgınlıkları ve çeşitli sınırlamaların yarattığı koruma refleksinin toplumsal davranışlarına yansımadır. Gazigil (2006: 93) ise SSCB'deki diğer toplumlar askere alınırken, Ahıskalıların Osmanlı'nın devamı gibi gördükleri için 1938'e kadar orduya alınmamalarını bir ayrımcılık olarak belirtmiştir. Ahıskalıların etnik kimleri ile ilgili farklı görüşlerin ortaya çıkmasının asıl nedeni Çarlık Rusyası ve daha sonra da Sovyet ve Gürcü yönetimin yüzyıllar boyunca uyguladığı etnik siyasettir.

Ahıska Türklerinin Göç Dönemleri:

1. Göç Dalgası: Anadolu'ya Göç (1829):

1828-1829 Rus-Türk savaşı sonunda Mesheti ve Cevaheti Rusya'nın etki alanına girmiştir. Bu alanların Rusya'ya katılması kitlesel olarak göçlere neden olmuştur. İlk göç 1829'da başlamış ve binlerce Müslüman Rusya'daki anayurdundan Anadolu'ya göç etmiştir (Şekil 2). Bu göçle birlikte Mesheti'nin kaderi Rusya'nın eline geçmiştir (Rafatov, 1996: 12-13). 1829'da imzalan Edirne Antlaşması ile Ahıska ve Ahılkelek savaş tazminatı olarak Ruslara terk edilmiştir (Demiray, 2012: 879). Kafkaslardan Anadolu'ya göçünü başlatan bu savaşla birlikte Ahıskalıların bitmeyen kitlesel göç süreci başlamış ve 19. yüzyıl boyunca Osmanlı-Rusya arasında yaşanan savaş ve krizlerle devam etmiştir.

Nitekim Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan 1877-1878 savaşının Osmanlılarca kaybedilmesinden sonra yeni bir göç dalgası başlamıştır. Göç edenler arasında Ahıska Türkleri de vardı. Özellikle 1886 yılında Tiflis, Ardahan, Ahıska, Kars, Çıldır ve Batum gibi yerlerden 5.000'in üzerinde kişinin Osmanlı Devleti'ne sığınma talebinde bulunmuştur (Günay, 2012: 127).

2. Göç Dalgası: Orta Asya Sürgünü (1944)

Ahıska Türkleri II. Dünya Savaşı'nda Sovyet lideri Stalin'in talimatıyla Gürcistan'dan Orta Asya'ya sürüldü. 14-15 Kasım 1944'de SSCB'nin Savunma Komitesi'nin 31 Temmuz kararı ile tüm Müslüman Meshetler Orta Asya ve Kazakistan'a deport edildi. Yolda ilk aylarda soğuktan, açlıktan ve

hastalıktan binlerce kişi ölmüş ve Meshetlerin %30'u azalmıştır. Özellikle en zayıf halka olan yaşlılar ve çocuklar ölmüştür. Örneğin, ilk aylarda ölen çocuk sayısı 17.000 idi. 12 yıl boyunca Meshetler emniyetin denetiminde yaşadılar. Örneğin, savaştan dönenler de dâhil toplam 125 kişi özel emniyet birimlerine kontrol için kaydedilmişti. 14 Kasım 1944 Meshetler için ana topraklarından daima sürgün oldukları dönemin başlangıcı olmuştur (Aslan, 1995).

Zamanla, Meshetler kimsenin onları geri göndermeyeceklerini anladılar. 1946'da bir anket formu doldurmaya mecbur edildiler. Ankette "*Orta Asya'ya daimi yaşam için gönüllü geldim*" yazıyordu. 1956'da emniyet rejiminin kalkmasından sonra ayağa kalkmaya başladılar. 1956'da iki belge daha imzaladılar. Bunlar: (i) özel yaşam denetleme rejiminden kurtarılması, (ii) göç döneminde kalan mal varlığından vazgeçme ve SSCB'nin tüm arazisi üzerinde dolaşma ve oturma hakkı veriliyordu (eski ikamet yeri Gürcistan haricinde).

Neden Sovyet Yönetimi Meshetleri deport etti? Bu belki de Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'nda SSCB'ye karşı hareket etmesi ve Ahıskalılarında Türkiye'ye destek verme ihtimali üzerine yapılmıştı. Kolhoz uygulamalardan sonra ve SSCB'nin tarım bölgelerinde çıkan açlık ile ülkenin sosyo-ekonomik ve siyasi gelişme modelinin çekiciliği zedelenmişti. Bu nedenle Sovyetlerin dış sınırları tehlike altına girdi. Askeri nedenlerle sınır hattında deportasyon (temizlik) yapıldı. Deport edilenler siyasi bakımdan güvenli olmayan elemanlardı (risk grupları). 1937-1949 arasında yabancı vatandaşlar ve sınırın öteki tarafında dış ana vatani olan SSCB vatandaşları (Lehler, Koreliler, Kürtler, İranlılar ve Ahıskalılar bu grupta idi) risk gruplarını oluşturuyorlardı.

1944'de Türk-Sovyet sınırındaki küçük gruplardan sadece Ahıskalılar (79,2 bin) değil, Kürtler (8,2 bin) ve Hemşinliler (1,4 bin) de sürülmüştür (Tsutsiyev, 2006: 78).

Ahıska Türkleri, 1956 Kararnamesine kadar Sovyetlerin tehcir politikasının bir parçası olan "özel iskân rejimi"nin, kendilerini en temel medeni haklardan yoksun bırakan sert şartlarında yaşamak zorunda kalmışlardır. Bu kararnameden sonra baskılar azalmakla birlikte Volga Almanları, Kırım Tatarları ve Ahıska Türklerinin anayurtlarına geri

dönmelerine izin verilmemiştir (Chervonnaya, 1998: 5).

3. Göç Dalgası: Azerbaycan Göçü (1957-1958)

Stalin'in ölümü ve putlaştırılması ile ilgili siyasetin kınanmasından sonra Meshetler vatana dönme mücadelesine başlamıştır. Çeşitli mektuplar imzalanmış, teşkilatlar kurulmuş, liderler ortaya çıkmış ve delegasyonlar Moskova'ya gönderilmiştir. Fakat ne SSCB'nin devlet ve parti organları ne de Gürcistan yönetimi buna olumlu bir yanıt vermemiştir. Tam tersine güvenlik kurumları tarafından Meshetlere karşı baskı güçlenmiştir. Tüm bu çabaların sonuçsuz olduğunu gören Meshetler Azerbaycan'a yerleşme teklifini kabul ederek Azerbaycan'ın ıssız Mugan step ovasına yerleşmişlerdir. 1958'de Meshetlerin Azerbaycan'a ve Rusya Federasyonu'nun Kuzey Kafkasya'da yer alan Kabarda-Balkar Özerk Cumhuriyetine göç süreci başlamıştır. Meshetler bu iki bölgeyi vatana dönme mücadelesi için odak noktası olarak görmüşlerdir. 1957'den sonra diğer cezalandırılmış ulusların tersine deporte edilmiş Ahıska Türklerinin büyük kısmı zorla göç ettirilmiş bölgede kalmaya devam etmiştir. Sadece Kafkasya'ya dönmek için zoraki göçten önce resmi olarak Azerbaycan kimliğini kabul edenlere dönüş izni verilmiştir.

4. Göç Dalgası: Anavatana Dönüş Mücadelesi (1962-1988)

1962'de Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Azerbaycan'dan gelen bir kısım Meshetiler, Meshet bölgesine dönmek için Tiflis'te toplanarak bir teşkilat kurdular. 1968'de Sovyetler Birliği'nin en yüksek organı olan Al-i Konseyinin yönetim kurulu kararı ile çıkarılan bir yasa ile deporte edilen "Türlere, Kürtlere ve Hemşinliler'e Gürcistan'a dönme" ve "pasaport rejimine göre meskûnlaşma" kararı çıkmıştı. Ancak, bu pasaport rejimine göre, bu kavram otomatik olarak Gürcistan'ın sınır bölgesinde yerleşmeyi yasaklıyordu. SSCB'de sınır bölgelerinde yeni ikametgâh yasaklanmıştı. Bu da Meshetlerin kendi ana bölgelerine yeniden dönmesine izin vermiyordu. Bu nedenle SSCB parlamentosu, Ahıska Türklerinin eski bölgelerine dönmesi ve yerleşmesi için uygun şartlar bulunmadığı kararını almıştır (Tsutsiyev, 2006: 80). Stalin'in ölümünden sonra yeni Sovyet yönetimi bir beraat kampanyası başlatmıştı. Bunun tam gerçekleşmemesinin nedeni

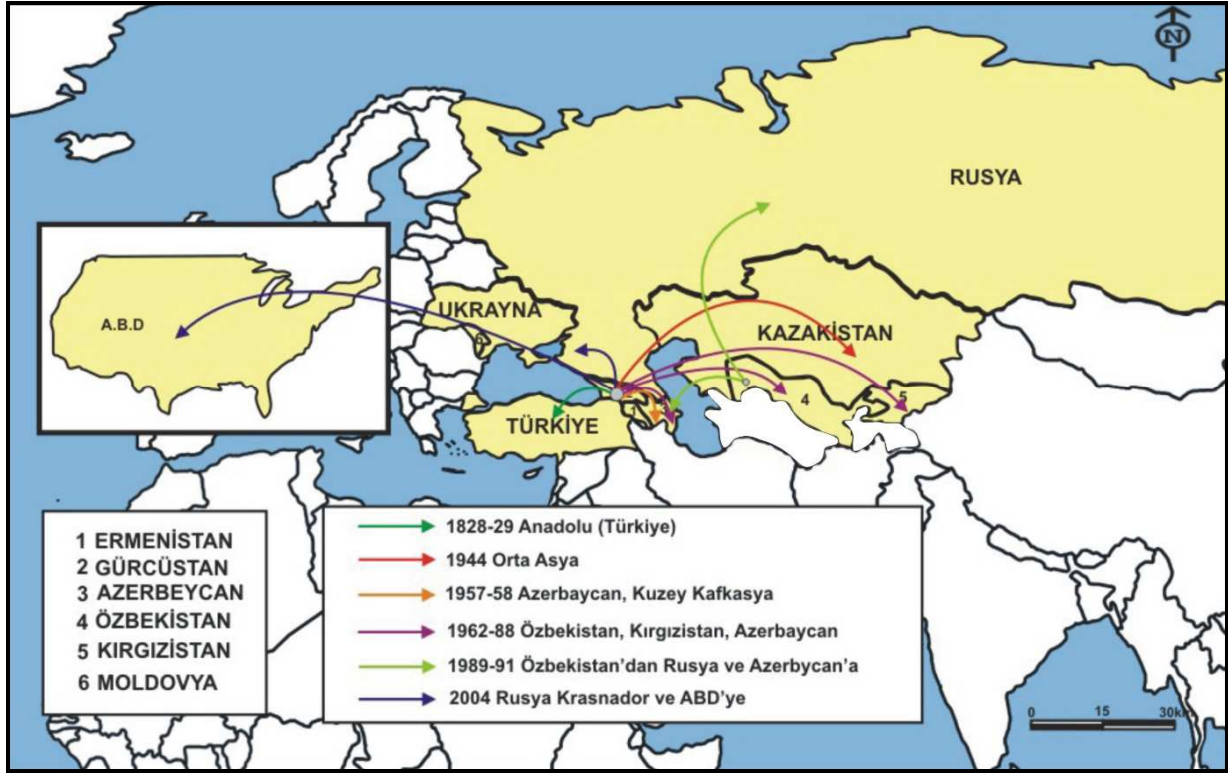
etno-demografik dengelerin korunmaması ile ilgilidir. Oysa Gürcistan Hükümeti ülkedeki etnik dengeyi bozmak istemiyordu.

Ahıska Türklerinin dışında Gürcistan'da 450.000 kadar Azeri Türkü bulunmaktadır (Bruk, 1986: 163-165). Onlara en az Orta Asya'da bulunan 250.000 kadar Ahıska Türkünü de eklersek bu rakam 700.000'e ulaşabilir. Bunların gelecekte nüfus artışının Gürcülerden daha fazla olması ihtimali de bulunuyordu. Sovyet yönetimi geri dönüş siyasetinin yeni ihtilaflara yol açmasından çekindiğinden, sürgün edilmiş ulusların kendi alanlarına dönmeye sıcak bakmıyordu.

5. Göç Dalgası: Fergana olayları ile Özbekistan'dan sürgün (1989)

1980'lerin sonunda bir taraftan SSCB'de yasaklanmış halkların rehabilitasyon siyaseti, diğer taraftan ise perestroika süreci başlamıştı. Cumhuriyetlerin hakları genişlemişti. Her bölgede etnik temelde çatlaklar oluşmaya başlamıştı. Ahıska Türkleri bu süreçten de paylarını aldılar. Onlar genelde Özbekistan'da yerleşmişti. 1989'da Fergana vadisinde Özbeklerle Ahıska Türkleri arasında bir sürtüşme yaşandı. Pazar yerinde çıkan bir kavga, kitlesel bir nevi kıyıma dönüşmüştü. Sonuçta Haziran 1989'da Özbekistan'da bulunan Ahıska Türkleri can kaybı vererek, çoğu söz konusu Cumhuriyeti terk ettiler. Kendi dil, din, soy ve kan kardeşlerinden ayrılıp Rus askerlerinin himayesine sığındılar. Sovyet ordusunun askeri uçaklarıyla Rusya'nın iç kesimlerine, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkmenistan'a taşındılar. Onların arasında, 45 yıl öncesinin dehşetlerini yeniden yaşayanlar az değildi (Muhtaroglu, 1993: 6).

SSCB dağıldıktan sonra Ahıskalılar birbirlerinden ayrıldılar ve yoğun olarak Kırgızistan'da, Kazakistan, Azerbaycan, Rusya (Kuzey Kafkasya) ve Türkiye'de, küçük gruplar halinde Ukrayna ve Moldavya'da ve seyrek bir şekilde Özbekistan'da yerleştiler. Krasnodar'daki Ahıskalıların sayısına ilişkin veriler 12 bin ile 30 bin arasında değişmektedir. Burada yaşayan Ahıskalıların birkaç bininin vatandaşlık hakkı vardır (Kalafat ve Ağacan, 2004:194-195). Bu göç dalgası ile birlikte Ahıskalılar daha geniş bir coğrafyaya dağılmış ve buldukları ülkelerden bireysel göçleri de başlamıştır.

Şekil 2. Ahıska Türklerinin göç dönemleri ve hareketlerinin dağılımı.

Figure 2: Migration flows of Meskethian Turks in different periods

6. Krasnodar'dan (Rusya) Göçler (2004)

Bu göç Fergana göçünden farklı olarak sürgün edilme şeklinde değil, yönlendirme şeklinde gerçekleşmiştir. 2004'den itibaren, Rusya'nın Krasnodar eyaletinden Ahıska Türkleri ABD'ye, gönüllü göç programını hayata geçirmiştir. Program Rusya'da insan hakları kurumlarına Ahıskalıların hak arayışları ile ilgili başvuruları sonucunda, Amerikan hükümeti tarafından başlatılmıştır. Ancak söz konusu eylemin temelinde yeni Ferganaların ortaya çıkması endişesi yer almaktadır. Söz konusu programın hazırlıkları iki yıl sürmüş ve bölgeyi ziyaret eden Uluslararası Göç Örgütü (IOM) temsilcileri tarafından konu araştırılmıştır. 2004 yılında, Krasnodar'da ofis açılarak bilgilendirme projeleri yapılmış ve ABD'ye göç etmek isteyenlerden başvuru alınmıştır. 84 kişilik ilk grup Ağustos 2004'de Pennsylvania'ya yerleştirilmiştir. Mülteci statüsü almak için yaklaşık 12 bin Ahıska Türkü başvurmuştu. ABD'ye gelen Ahıska Türkleri 200-300 kişilik gruplar halinde ABD'nin çeşitli eyaletlerine yerleştiler (Alaska ve Hawaii Adaları dışında). ABD hükümeti göçmenlere alışma süreci

boyunca, her türlü desteği vermiştir (dil eğitimi, çocukların eğitimi, dini hizmetler, vb.) (Dominova, 2007: 28) (Şekil 2).

ABD'ne 2006'da Krasnodar bölgesinden bireysel olarak gelen Ahıska Türkleri çoğalmaya başladılar. ABD Nüfus, Sığınmacı ve Göçmen Bürosunun (PRM) verilerine göre 2006 ortalarında yaklaşık 9.000 Ahıska Türkü Krasnodar'dan gelip buraya yerleşmişti. En fazla Ahıska Türkü Topluluğu Pennsylvania (785), Washington (590), Illinois (508) ve Kentucky'de (499) yaşamaktadır. ABD'de yaşayan çoğu Ahıska Türkü İngilizceyi ya hiç bilmemekte ya da çok az bilmektedir. Yine de Ahıska Türkleri, bu dili öğrenmeye isteklidirler (Aydingün vd., 2006: 14, 32).

Ahıska Türklerinin Anavatana Dönüşü

Gürcistan'ın AB'ye yaklaşması sürecinde birkaç koşul öne sürülmüştü. Onlardan birisi de Ahıskalıların anavatanlarına dönüşü ile ilgilidir. Geriye dönmek için hiçbir yasal engel yoktur. Fakat bölgedeki yaşam şartları uygun değildir. Ahıskalıların sürgününden sonra 1950'lerin

başında buraya Ortadoğu'dan getirilen Ermeniler yerleştirildi. Ayrıca Gürcistan'da Müslüman nüfusun artmaması için Ahıskalıların geri dönüşüne sıcak bakılmamaktadır.

Bununla birlikte, Ahıskaların yerleştiği bölgelerde, yaşam standartları yerli uluslardan hiç de geri değildir. Tek sorun, kariyer gelişiminde görünmektedir. Oysa eski SSCB cumhuriyetlerinde çoğunlukla sıkıntı yaşanmaktaydı; dolayısıyla onların Güneybatı Gürcistan'a geri dönüş çabalarının daha çok manevi eksende olduğu söylenebilir. Sürgüne gönderilmiş diğer uluslar gibi (Kırım Tatarları, Çeçenler, Çerkezler vb.) Ahıskalar da *cezalandırılmış milliyet* simgesinin üzerlerinden silinmesini hedefliyorlardı.

Ahıska Türklerinin geri dönüşünü zorlaştıran sebeplerden biri arazi yetersizliği, diğeri de mevcut topraklara 1945-60 yılları arasında buraya göç eden Ermenilerin yerleşmesidir. Ayrıca gelecek olan yarım milyona yakın Müslüman Türkün otonomi isteme ihtimali ve bunların Türkiye taraftarı olmaları diğer etkenlerdir (Zeyrek, 2001: 66).

Gürcistan Ahıskalıların memleketlerine dönmesi için onların Gürcü kökenli olduğunu kabul etmesini, Gürcü soyadlarını kullanmasını ve Gürcü-Müslüman olarak tanınmasını istemektedir. Fakat bu talebi Ahıskalılar kabul etmemiştir.

Ahıska Türklerinin Türkiye'ye Göçü ve Coğrafi Dağılımları

Türkiye'de yaşayan Ahıska Türklerinin büyük çoğunluğunu 1921'de Ahıska Rusya'ya bağlandığında Türkiye'nin Artvin ve Ardahan illerinde yaşayan Ahıska Türkleri oluşturmaktadır. Halen Türkiye'nin Artvin, Ardahan, Ağrı, Bursa, İzmir, Ankara, İstanbul ve diğer bazı yerleşim birimlerinde yaşamaktadırlar (Seferov ve Akış, 2008: 401). 1944 öncesi göçmelerinin çoğu güneyde Hatay ve doğuda Ağrı ve Iğdır'ın sınır bölgelerine yerleştirilmiştir. Sovyet sonrası gelen Ahıska Türkleri doğuda Iğdır ve Erzurum, batıda Bursa, Çanakkale ve İnegöl'e ve genelde kentsel alanlara yerleştirilmiştir.

Ahıska ve çevresinin Rusya Çarlığı elinde geçen doksan yıllık hayatı, zulümlerle doludur. Halkın bir kısmı Türkiye'ye göç etmiş, Ağrı, Muş, Çorum, Hatay ve Bursa yörelerinde yerleşmiştir. Onların

yerlerine ise Rus, Gürcü, Ermeni ve Yahudiler iskân edilmiştir (Zeyrek, 2001: 22).

Türkiye'ye Ahıskalılar toplu şekilde ilk olarak *Ahıska Türklerinin Türkiye'ye Kabulü ve İskânına Dair Kanun* ile Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından 1992'de getirildiler. 3835 sayı ve 02.07.1992 tarihli bu kanunla Ahıskalıların Türkiye yerleştirilmesinde bazı kolaylıklar sağlanmıştır. Bu kanunun 1. Maddesine göre, "*Eski Sovyetler Birliğini oluşturan cumhuriyetlerde dağılmış halde yaşayan ve Ahıska Türkleri olarak adlandırılan soydaşlarımızdan Türkiye'ye gelmek isteyenler, en zor durumda bulunanlardan başlamak üzere, Bakanlar Kurulunca belirlenecek yıllık sayıyı aşmamak kaydıyla, serbest veya iskânlı göçmen olarak kabul olunabilirler*". Ayrıca 6. Maddesinde ise "*Gerek Türkiye'de iskân edilecek ve gerekse Türkiye dışında, eski Sovyetler hudutları dâhilinde halen buldukları yeni devletlerde kalacak Ahıska Türklerinden Bakanlar Kurulunca tespit edileceklere çifte vatandaşlık statüsü sağlanır*" ifadesi ile Ahıskalıları Türkiye kapıları açılmıştır (Resmi Gazete, 1992). Bu kanun kapsamında gelenlerin büyük kısmı başta Bursa (Yıldırım) olmak üzere Ankara, İstanbul, Gebze, Samsun, Antalya, Denizli, Aydın (İncirliova), İzmir, Çanakkale, Kayseri, Erzurum ve Iğdır illerinde toplanmıştır (Şekil 3).

İlk aşamada 1993 yılında 150 aileden oluşan 750 kişi (70 aile-319 kişi Kazakistan, 30 aile-163 kişi Azerbaycan, 20'şer aile-231 kişi Kırgızistan ve Rusya Federasyonu ve 10 aile-37 kişi Özbekistan) Türkiye'ye kabul edildi (Avşar-Tunçalp, 1995: 49-50). Yine bu kanunla gelenlerden sadece 150 aile Ahıska Türkü Iğdır'a iskânlı göçte tabi tutuldu (Gazigil, 2006: 94). Günümüzde Türkiye'de yaşayan Ahıska Türklerinin sayısı ile ilgili resmi ve güncel bir veri olmamakla birlikte, çeşitli kaynaklarda birbirinden farklı rakamlar verilmektedir. Bu tahmini veriler arasında büyük uçurum bulunmaktadır [Örneğin: 25.000 – 30.000 (Pentikäinen and Trier, 2004: 25), 32.000 (Aydınün, vd. 2006: 14), 45.000 (Askarov 2011) ve 190.000 (Seferov ve Akış 2008: 402)].

Burada şunu da vurgulamak gerekir ki, SSCB'nin tüm negatif propagandasına rağmen, Batı dünyası cennet gibi görülmekteydi ve toplumun büyük kısmı, hiç olmazsa kısa süreli de olsa da «kapitalist cenneti» ziyaret etmek istiyordu. SSCB'nin çökmesi ve demir perdenin kaldırılması, söz

konusu rüyanın gerçekleşmesi için fırsatlar yaratmıştı. Diğer taraftan ise, eski cumhuriyetlerin piyasa ekonomisine geçişi yaşam standartlarının gerilemesi ve etnik ayrımcılığın yükselmesi Ahıska Türklerinin gözlerini Türkiye çevirmesinin nedenlerinden biri olmuştu. SSCB'de baskıya maruz kalan Ahıskalıların Sovyet sistemine negatif

yaklaşımları doğal olabilirdi, fakat buna nadiren rastlanmaktadır. Ahıskalar suçu sistemde değil, Stalin'de görmektedirler. Ayrıca Türkiye'ye göçlerinde her ne kadar anavatan duyguları etkili olsa da daha çok, maddi ve pragmatik yaklaşım etkili olmuştur.

Şekil 3. Ahıskalıların Türkiye'de buldukları illerin dağılımı.

Figure 3: Provincial distribution of Meskethian Turks in Turkey

Araştırmanın Yöntemi

Göç çalışmalarında sağlıklı istatistiksel veriye ulaşmak son derece zordur. Özellikle düzensiz ve zorunlu göç uygulamalarında ne kadar kişinin göç ettiğini tespit etmek neredeyse imkânsızdır. Bu nedenle Ahıskalıların göç süreçleri literatüre ve resmi verilere dayalı olarak ortaya konulurken saha çalışmaları sınırlı kalmıştır. Diğer taraftan Türkiye içinde Ahıskalıların iller arası hareketliliğine de dikkate alacak olursak eş zamanlı resmi bir sayım yapılmadığı sürece gerçek rakamlara ulaşmanın olanaksız olduğunu söyleyebiliriz. Araştırmamızda Çanakkale il sınırları içinde çoğunlukla Kepez beldesinde yaşayan Ahıska Türklerine ait toplam nüfus miktarı muhtarlıklardan elde edilmiştir. Muhtarlık verilerine göre ilde 367 Ahıskalı yaşamaktadır. Detaylı veri sağlamak için anket dolduracak kadar Türkçe okuma-anlama yeteneğine sahip olmayanların ve çekince gösterenlerin varlığı nedeni ile anket yerine

mülakat uygulanarak nitel bir yöntem kullanılmıştır. 27 kişiye demografik, kültürel aidiyet ve ekonomik özellikleri ile ilgili sorular ile yarı yapılandırılmış sorulardan oluşan 22 soruluk mülakat uygulanmıştır. Katılımcıların demografik niteliklerinden bazıları Tablo 1'de gösterilmiştir. Ahıska toplumunun ileri gelenleri, Ahıskalıların Dayanışma Derneği Başkanı yanında farklı yaş, cinsiyet ve statüde Ahıskalılarla birebir görüşülmüştür. Bu küçük toplumun adaptasyon sürecinde yaşadığı sıkıntılar ve beklentileri sorgulanmış, geldikleri bölge ile farklılıklar araştırılmıştır.

Çalışmanın sınırlılıkları içerisinde şunu da vurgulamak gerekir: 1940 yıllardan sonra yaşanan sıkıntılar nedeni ile Ahıskalıların hep korku ve çekince içindedirler ve her türlü ilgiyi kuşku ile karşılamaktadırlar. Bu nedenle, kendilerine sorulan soruları ya cevaplamamakta ya da çekince koymaktadırlar. Genelde pragmatik beklentileri doğrultusunda sorulara cevap vermektedirler.

Tablo1. Mülakata katılanların seçilmiş niteliklerinin frekansları (f).

Table 1: Demographic characteristics of the participants

Yaş	f	Eğitim	f	Geldiği ülke	f	Doğum yeri	f
-20	5	İlkokul ve altı	3	Kazakistan	1	Kazakistan	1
21-35	6	Ortaokul	5	Azerbaycan	19	Azerbaycan	4
36-45	8	Lise	14	Rusya	2	Rusya	0
46-55	5	Üniversite	5	Özbekistan	4	Özbekistan	19
56+	3			Kırgızistan	1	Kırgızistan	1
				Gürcistan	0	Gürcistan	2
Cinsiyet		Medeni hâl		Konut		TC Vatandaşlığı	
Kadın	16	Evli	19	Ev sahibi	0	Evet	12
Erkek	11	Bekâr	8	Kiracı	27	Hayır	15

Bulgular: Çanakkale’de Ahıska Türklerinin Yaşamları

Çanakkale’ye Ahıska Türklerinin ilk gelişi, daha çok ekonomik amaçlı olmuştur. Bursa’ya gelen Ahıskalıların bir kısmı Çanakkale’ye ilk olarak 1998 yılında Dardanel Balık Fabrikaları’nda çalışmak için gelmişlerdir. Çanakkale’deki 367 Ahıskalının büyük kısmının doğum yeri Özbekistan’dır. 65 yaş üzerindeki ise Gürcistan doğumludur. Türkiye’ye geldikleri yerler açısından bakıldığında Azerbaycan ve Özbekistan ağırlıklı oldukları görülür. Bunlar Fergana Sürgünü sonunda, önce Azerbaycan, sonra Türkiye’ye gelen veya doğrudan Türkiye’ye gelen Ahıskalılardır. Türkiye’ye geldikleri iller Bakü, Haçmaz, Şamahı (Medrese kasabası), Semerkant, Buhara, Almatı, Çu, Oş, Rostov ve Bişkek’tir. Bu grubun Türkiye’nin çeşitli illerinde akrabaları bulunmaktadır. Dolayısı ile aslında bunların homojen bir grup olmadığını, doğum yerleri ve yaşam alanlarının farklı olması nedeni ile alışkanlıklarını geldikleri ülkelerin belirlediğini söyleyebiliriz.

Çanakkale’deki Ahıska Türklerinin bir kısmı vatandaşlığa geçerken bir kısmı da Ahıskalılara özel çıkarılmış kanunların verdiği haklardan yararlandıkları için vatandaşlığa geçmemiştir. Gürcistan’a geri dönüş konusunda görüşme yapılan 27 kişiden 20’si net bir şekilde geri dönmek istemediklerini belirtirken, Türkiye’de nerede iş bulurlarsa orada çalışabileceklerini belirtmişlerdir. Bu nedene ülke içinde de sürekli yer değiştirmektedirler. Zaman geçtikçe geri dönüş

fikri azalmaktadır. Bununla ilgili olarak Çanakkale Ahıska Türkleri Dernek Başkanı (erkek, 1968 Azerbaycan doğumlu, esnaf, evli, Türk vatandaşı, üniversite mezunu) bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Keşke zamanında Türkiye Hükümeti bizi Ardahan’a yerleştirse idi. Ardahan doğal olarak Mesheti bölgesine benziyor, orası Gürcistan’a da çok yakın ve tedricen Gürcistan’a geri dönme ihtimalimiz olabilirdi. İzmir, Bursa gibi büyük şehirlere yerleştikten sonra Gürcistan’a geri dönmek bizim için daha da zorlaşır”.

Ahıska Türkleri ekonomik açıdan yoksul bir toplum olarak Türkiye’ye gelmişlerdir. Çanakkale’ye gelen Ahıska Türklerinin büyük bir kısmı, nispeten kırsal nitelik taşıyan ve kiralının daha ucuz olduğu Kepez beldesinde toplanmıştır. Görüşmeye katılanların tamamı ilk yıllarda kiralık evlerde oturduklarını belirtmiştir. Bunun iki nedeni vardır: (i) Biri ev alacak ekonomik düzeylerinin olmaması ve (ii) Diğeri ise Çanakkale’nin onlar için son göç noktası olmamasıdır. Balık fabrikasında çalışan 50 kadar aile ilk aşamada pansiyonlara yerleştirilmişti. Bunlardan ekonomik durumlarını iyileştirenler kiralık evlere çıkmıştır. Son birkaç yıldır ev sahibi olanlar da bulunmaktadır.

Ahıska Türklerinin esas ekonomik faaliyetleri hayvancılık ve tarımdır. Örneğin, Özbekistan’daki

Ahıskalılar kırsal alanda ve hatta kentlerde de sebze ve meyvecilik ile geçiniyorlardı. Bu toplumun diğer bir geleneksel ekonomik faaliyeti de halıcılıktı (İlhamov, 2002: 213).

Gözlemlerimize göre, Ahıskalılar genelde tarım toplumu olmasına rağmen, Türkiye'de daha çok hizmet ve inşaat sektöründe toplanmıştır. Görüşme yaptığımız kişiler de bu durumu doğrulamıştır. Görüşme yapılan kadınlar çaycı (2), müzik eğitmeni (1), ev hanımı (5), öğrenci (2), işçi (1), hemşire (1), terzi (2), öğretmen (1) ve aşçı (1) olarak çalışırken, erkekler ise serbest meslek (3), şoför (1), işçi (1), pideci (1), sağlık memuru (1), boyacı (1), öğrenci (1), fotoğrafçı (1) ve kepeç operatörü (1) olarak çalışmaktadırlar.

Ahıskalıların Çanakkale'de en fazla yaşadıkları sorunların başında *ekonomik problemler* gelmektedir. Düşük ücretlerle çalışmalarına rağmen aldıkları ücretleri yeterli görmemektedirler. Tasarruflu bir hayat yaşayarak düşük ücretlerle geçinebilmektedirler. Çanakkale'de ekonomik açıdan tutunamayanların bir kısmı Antalya'ya giderek Rusça rehberlik ve çevirmenlik yapmaya başlamışlardır ancak Çanakkale'de yaşayanlar içerisinde sürekli kalmayı düşünenler de çoğunluktadır.

Çanakkale'de yaşayan Ahıska Türklerinde yaşa ve cinsiyete göre bazı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bunlar şöyle sıralanabilir:

1. Yaşlılar Gürcistan'a geri dönmek istiyor ancak gençlerin olumsuz koşullara rağmen umutları vardır ve gitmek istememektedirler. Özellikle Azerbaycan'dan gelen orta yaş üzeri Ahıskalılar eski yaşam tarzı ve kültürünü özlediklerini belirtmektedirler.
2. Yaşlılar daha geleneksel giyinirken, gençler ise kentli gençlerle benzer şekilde giyinmektedirler. Başka bir ifade ile Çanakkale'deki Ahıskalılarda ilk kültürleşme, gençlerde ve dış görünüşün değişimi ile başlamıştır.
3. Genel olarak, erkekler lokanta, inşaat, kahvehane ve marketlerde, kadınlar ise balık fabrikası, temizlik işleri, çaycılık, dadılık, terzilik ve tezgâhtarlık işlerinde çalışmaktadır. İnşaat sektöründe çalışan erkekler belli işlerde uzmanlaşmışlardır (özellikle kaloriferci,

boyacı, alçı dekorasyon, kepeç operatörü, şoförlük ve kartonpiyer işleri).

4. Evlilikler açısından bakıldığında, Ahıskalı genç kızlar Çanakkaleli erkeklerle evlenmelerine rağmen, bunun tersi bir durum örneği henüz oluşmamıştır. Ancak ileriki yıllarda Türkiye'de eğitim görüp meslek sahibi olacak Ahıskalı erkeklerin, Çanakkaleli kadınlarla evlenmeleri de söz konusu olabilir.
5. Siyasi görüşlere göre gençler daha çok MHP, yaşlılar ise AKP'ye sempati duymaktadırlar.

Poliglot (çok dillilik) Kafkasya'ya has bir özelliktir. Çanakkale'deki Ahıskalıların büyük kısmı çok dillidir. Türkçe dışında en çok konuştukları diller Rusça, Azerice ve Özbekçedir. Özbekistan'dan gelenlerin hepsi Türkçe ve Rusça yanında Özbekçe ya da Azerice de konuşmaktadır. Türkiye Türkçesini iyi kullanamamaktadırlar. Türkiye Türkçesini konuşmakla birlikte okuma ve resmi kurumlarla yazışmalarda zorluk çektiklerini belirtmektedirler. Eğitimini eski SSBC ülkelerinde tamamlayanların büyük kısmı Rusça bilmektedir. Özellikle Azerbaycan dışından gelenler Rusçayı konuşup yazabilmektedirler. Bu onlara çeşitli alanlarda fırsat yaratabilir, ancak diploma denkliklerini alamadıkları için eğitim gördükleri alanda çalışmamaktadırlar. Kırsal kökenli olanların tarım alanında yetenek ve tecrübeleri olmalarına rağmen tarım dışı hizmet alanında düşük ücretle çalışmaktadırlar.

Çanakkale'deki Ahıskalıların en fazla endişelendikleri konu çocuklarının eğitimleri ve gelecekleridir. Ankara, İstanbul ve Bursa gibi büyük şehirlere yerleşen Ahıska Türklerinin çocukları TÖMER gibi merkezlerde eğitim alarak üniversitelere girme imkânı bulmuşlardır. Ancak Çanakkale'dekiler için bu süreç biraz gecikmeli başlamıştır. Son birkaç yıldır Çanakkale'deki Ahıskalıların çocukları üniversite sınavlarına girmeye başlamıştır.

Çanakkale'deki Ahıskalılar arasında sanat eğitmeni (piyanist ve kemancı) olanlar da bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı özel kurslar vererek yaşamlarını sürdürmektedir. Örneğin görüşme yaptığımız bir Ahıskalının (kadın, 1979 Özbekistan doğumlu, evli, üniversite mezunu) ifadelerinden geçimini müzik eğitmenliği ile sürdürdüğünü görüyoruz.

“10 yıl önce Kuzey Osetya’dan Çanakkale’ye geldim, 2 çocuğum var, evim kira, başka bir daire daha kiraladım, orada Çanakkaleli çocuklara özel piyano dersi veriyorum ve kazancımdan memnunum. 5 kardeşiz, hepimiz müzisyeniz, onlar İzmir’de yaşıyor. Türkçe dışında Rusça ve Özbekçe biliyorum.”

Çanakkale’deki Ahıskalıları kendi kimliklerini nasıl tanımladıkları sorusuna birbirinden farklı cevaplar vermişlerdir. Çoğunluğu kendini anavatanları ile özdeşleştirerek Ahıskalı, Ahıska Türkü ve Kafkasyalı olarak tanımlarken, Orta Asya’da 50 yıldan fazla yaşam sürmelerine rağmen çok az bir kısmı kendini Orta Asyalı olarak tanımlamıştır. İçlerinde kendini Anadolu’lu olarak tanımlayanlar da olmuştur. Örneğin, bu konuda hassasiyeti olan bir Ahıskalı (kadın, 1962 Özbekistan doğumlu, üniversite mezunu, Rus Dili öğretmeni, ancak Çanakkale’de lokantada çalışıyor) kimliği ile ilgili olarak,

“Biz Anadolu Türküyüz ve Gürcistan’a dedelerimiz Anadolu’da gelmişler. Bu nedenle Anavatanımız Türkiye’dir. Resmi makamlarda ve sokaklarda bize siz yabancı uyruklusunuz denildiğinde çok sinirleniyoruz.”

Birbirlerinden belirgin farklılıklarla ayrılan iki topluluğun birbirleriyle uzun süreli ve sıkı temas halinde yaşamaları sonucunda meydana gelen kültür değişimleri “kültürleşme” (acculturation) kavramıyla ifade edilir (Erdentuğ, 1988: 78). Toplular göç ederken pek çok özelliklerini kaybederler de dil, din ve geleneklerden izler taşıdıkları görülmektedir. Bu da kimliklerinin tespitinde ipuçları vermektedir. Ahıskalıları defalarca sürülen ve parçalanan bir toplum olmalarına rağmen, her gittikleri ülkede kültürel kimlikleri ile yerli uluslardan ayrılmışlardır. Ancak Türkiye’de kültürleşme sürecine girdikleri görülmektedir. Ekonomik problemleri olmakla birlikte dışlanma korkusu yaşamamaları,

Çanakkale’deki geçmişleri 10-15 yıl olmasına rağmen uyum süreçlerini hızlandırmıştır.

Ahıskalıları aile bağları ve gelenekleri güçlü bir toplumdur. Çanakkale’de yaşayanlar kurdukları dernek aracılığı ile ilişkilerini güçlendirmektedir. Ahıska Türklerinin geçmişte farklı kültür bölgelerinde yaşamaları ve Kafkasya bölgesinin de bir kültürel geçiş alanı olması nedeni ile çeşitli kültürlerden izler taşıyan sentezli bir toplumsal yapıya sahiptir. Bunun nedeni, uzun yıllar boyunca çeşitli kültürlerle temasta bulunmasında yatmaktadır.

Kuşkusuz, Çanakkale ilinde Ahıskalıları yaşamaya devam edecek ve Kepez beldesi onların odak noktası olacaktır. Bunlar toplumsal yönden, Anadolu kültürel yapısına entegre olacaklar, fakat sosyal statüde değişim yaşayacaklar, tarımdan koparak daha az eğitim talep eden sektörlere yönleneceklerdir. Başlangıçta kırsal toplum niteliği taşıyan Ahıskalıları, bu göç süreci ile kentin hizmet sektörünün alt kesiminde istihdam olanağı bulduklarından, hem mesleki hem de kültürel açıdan değişim süreci yaşamaktadırlar. Özellikle gençlerde modernleşme eğiliminin daha fazla olması zamanla kendi kültürlerinden uzaklaşmaları sonucunu getirecektir. Bize göre, göçün ilk aşamasında söz konusu süreci engellemek mümkündür, fakat konu ile ilgili bir eylem planı tasarlanmamıştı ve bunun sonucunda bir özgün kültürel grup olarak Ahıska Türklerinin kültürlerini yaşatmaları zor görünmektedir. Türkiye toplumuna hızla entegre olacaklarından, gelecekte söz konusu kültürel yapıya ait izlerin yalnızca yazılı kaynaklarda yer alacağı öngörülebilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Uzun yıllar uluslararası göçmen olarak yaşayan Ahıska Türkleri, Türkiye’de de yakaladıkları ekonomik olanakların peşinden ilden ile göç etmektedirler.

Türkiye’deki Ahıska Türkleri için yaşam süreci üç bölümden oluşmaktadır: (i) 1944 Aralık sürgününe kadar, (ii) ikincisi 1944’den 1991’e kadar olan dönem ve (iii) Türkiye’ye göç ile başlayan dönemdir. Her aşamada yeni bir mekân, bir etken ve bir sosyo-kültürel ortam deneyimi yaşanmıştır.

Bu gelişmelerin sonucunda dış müdahaleden çekinen bir topluluk olarak, Ahıskalıları için dünya ikiye bölünmüştür gibidir: “Trajedimize acıyanlar”

(Anadolu) ve “buna ilgisiz kalanlar” (Ötekiler). Bu düşünce tarzı tüm *tanınmamış uluslarda* görülmektedir. Her etnik grup, kendi zihniyetinde dünyanın coğrafi şeklini çizer: “*yanımda olanlar*” ve “*beni anlamayanlar*”. Ahıskalarda da bu düşünce mekânsal boyutta kendini göstermiş ve Türkiye hem manevi destek hem de ekonomik sorunlarına bir çözüm bulmak için seçilmiştir.

Ahıskalılar dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi, Türkiye'ye kitlesel olarak göç ettiklerinden toplumsal adaptasyonda güçlük çekmişlerdir. Ahıskalılar pek çok özelliği ile Anadolu halkına benzemekle birlikte farklı giyim, şive ve çalışma alışkanlıkları ile gözle görülür bir farkla ayırt edilebilirler. Bu grubun Türkiye toplumuna uyum aşamasında çok başarılı olduklarını söyleyemeyiz. Uzun süre güvensiz ortamlarda ve sürgün olarak yaşayan bu halkın, toplumsal güven duygusu tam olarak sağlanamamıştır. Kendi kültürleri dışındaki

insanlarla ilişkilerde tedbirli olma hâli görülmektedir. Türkçe konuşmalarına rağmen okuma ve yazma becerileri zayıftır.

Ahıska Türkleri tarım ve hayvancılık gibi kırsal faaliyetlerde tecrübeli olmalarına rağmen, yerleştirildikleri alanların genelde kentler olması, göç süreçlerinin plansız bir şekilde geliştiğini göstermektedir. Bunların sistemli tarımsal işletmelerdeki tecrübelerinden faydalanmak için tarım kooperatifleri ve çiftliklerinde yerleşmeleri daha faydalı olabilirdi.

Sonuç olarak günümüzde Çanakkale'deki Ahıskalılar geleneklerini korumaya çalışan, geleneklerini (müzik, efsane, düğün-ölüm törenleri ve aile ilişkileri) gittikleri yerde yaşatan, kendi içinde evlenen, manevi yaşamını sürdüren, buldukları her işte çalışabilen, hâkim kültürün dışında kalan ve kendi manevi kuralları ile hareket eden, kapalı bir toplum özelliği taşımaktadır.

REFERANSLAR

- Aslan, K. 1995. *Ahıska Türkler*, Ahıska Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları, Ankara.
- Avşar, Z., Tunçalp, Z.S. 1995. Sürgünde 50. Yıl Ahıska Türkleri, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, No: 73. Ankara.
- Askarov, 2011. “Ahıska Türkleri’nin Önünde Üç Yol” *Bizim Ahıska*. **Kış 2011**: 22-23
- Aydınğün, A., Harding, Ç.B., Hoover, M., Kuznetsov, I., Swerdlow, S. 2006. *Meskhethian Turks*, Ed. Donald A. Ranard, Culture Profile No. 20. CAL Pub. Washington.
- Chervonnaya, S. 1998. *The Problem of the Repatriation of the Meskhet-Turks*, Appendix to the Fact-Finding Mission of the FUEN (Federal Union of European Nationalities) delegation to Georgia, http://www.minelres.lv/min/meskh/FUEN_Meskh.htm.
- Demiray, E. 2012. Anavatanlarından Sekiz Ülkeye Dağıtılmış Bir Halk: Ahıska Türkleri, *Turkish Studies*, (7) 3, 877-885.
- Dominova, İ.G. 2007. Krasnodar Eyaletinde Ahıska Türkleri, Araştırma, Bilgi ve Metodik Materyaller, Derleyen: M.V. Savva, Yurrtis Yayınları, Krasnodar.
- Erdentuğ, N. 1988. Kültürleşme (Acculturation), *Türk Kültürü Araştırmaları*, XXVI (1): 77-81.
- Gazigil, İ. 2006. Bir Göç Hikâyesi: Bir Ahıskalının Göç Öyküsü, Uluslararası Göç Sempozyumu, 8-11 Aralık 2005, İstanbul.
- Gurbanov, Ş. 1990. *Mesheti Türkleri*, Diderginler, Bakı.
- Günay, N. 2012. Osmanlı’nın Son Döneminde Ahıska Türklerinin Anadolu’ya Göç ve İskânı, *Bilig*, 61, 121-142.
- İlhamov, A. 2002, Özbekistan’ın Etnik Atlası (Rusça), Açık Toplum Enstitüsü yay. Özbekistan.
- Kalafat, Y. ve Ağacan, K. 2004. Güney Kafkasya Barışının Sağlanmasında Anahtar Etnisite: Ahıskalılar, *Avrasya Dosyası*, Cilt: 10, S: 1, s. 187-197.
- Marr, N. 1934. *Dil ve Toplum*, (Rusça) C: 3, Maddi Kültürün Devlet Akademisi, Moskova.
- Muhtaroglu, V. 1993. Bir Türk Boyunun Yürekler Yakan Göç Destanı, Türk Yurdu.
- Pentikäinen, O., Trier, T. 2004. *Between Integration and Resettlement: The Meskhetian Turks*. European Center for Minority Issues, Working Paper 21, Germany.
- Rafatov, İ. 1996. *Mesheti’ye ve Meshtiler (Meshetiye-i Meshi)*, İlim Yayınevi, Bişkek.
- Seferov, R. ve Akış, A. 2008. Sovyet Döneminden Günümüze Ahıska Türklerinin Yaşadıkları Coğrafyaya Göçlerle Birlikte Genel Bir Bakış, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 393-411.
- RESMÎ GAZETE. 1992. “3835 Sayı ve 02.07.1992 Tarihli Ahıska Türklerinin Türkiye’ye Kabulü ve İskânına Dair Kanun” 11.7.1992 Sayı: 21281
- Tsutsiyev, A. A. 2006. *Kafkasların Etno-Siyasi Tarihi Atlası*, Moskova Avrupa Yayınevi, Moskova.
- Zeyrek, Y. 2001. *Ahıska Türkleri ve Ahıska Bölgesi* Ankara